

TÜRKİYE-KİK ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE SİYASET-TİCARET ETKİLEŞİMİ

MUSTAFA YETİM & NURBANU AKCAN

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2020

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir Şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ISBN : 978-605-06852-9-9

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adresi : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 ankaya, ANKARA

Telefon: +90 (312) 430 26 09 Faks: +90 (312) 430 39 48

Email: info@orsam.org.tr

Fotoęraflar: Shutterstock & Anadolu Images

TÜRKİYE–KİK ÜLKELERİ İLİŞKİLERİNDE SİYASET-TİCARET ETKİLEŞİMİ

Yazarlar Hakkında

Dr. Mustafa Yetim

1985 doğumlu olan Yetim, sırası ile 2009'da Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisans, 2011'de Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden yüksek lisans ve 2016'da ise Ankara Üniversitesi'nden doktora derecesini almıştır. 2009-2016 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştıktan sonra 2016 yılından itibaren Dr. Öğretim Üyesi olarak aynı bölümde Ortadoğu temelli dersler vermekte olan Yetim'in, Hizbullah, Lübnan, Türkiye-Katar ilişkileri ve genel olarak Ortadoğu Siyasetini analiz ettiği çalışmaları bulunmaktadır.

Nurbanu Akcan

Nurbanu Akcan, lisans derecesini Ufuk Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde bölüm ve fakülte birinciliği ile 2017 yılında tamamlamıştır. Ufuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Aynı zamanda ORSAM bünyesinde, Körfez Çalışmaları Koordinatörlüğü'nde araştırma asistanı olarak görev yapan Akcan, ORSAM tarafından iki ayda bir olmak üzere yayımlanan Ortadoğu Analiz Dergisi'nin editör asistanıdır.

İçindekiler

Giriş	3
Türkiye'nin Dönüşen Körfez Yönelimi: Tarihsel Süreç.....	4
Türkiye-KİK ilişkilerinde Belirginleşen Bloklar: Arap Ayaklanmaları Süreci	6
Bloklaşan Siyasi İlişkilerde Ticari Boyut: Doğrusal Olmayan Etkileşim	9
Sonuç.....	14
Sonnot	17

Giriş

Türkiye'nin Körfez'e yönelik siyasi yöneliminin zaman içerisinde çeşitlendiği ve farklı aktörler ile işbirliği mekanizmaları geliştirdiği söylenebilir. Bu çerçevede, petrol ve doğal gaz zengini olan ve önemli deniz yollarını barındıran Körfez bölgesinin, Türk dış politikasında artan bir ağırlığı ve önemi bulunmaktadır. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin geleneksel Körfez politikasında Körfez İşbirliği Konseyi'nin (KİK) coğrafya ve nüfus açısından küçük ülkeleri de yer almaya başlamıştır. Zaman içerisinde KİK ülkeleri ve Türkiye arasında kayda değer siyasi-ekonomik yakınlaşma zemini gelişmiş ve bölgesel sorunlara yönelik ortak tutum güçlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'nin 2003 tarihli Irak işgalindeki tavrı, İsrail'e karşı alınan pozisyon, Hamas ile el-Fetih görüşmelerinin teşvik edilmesi, bölgedeki diğer sorunların çözümüne ilişkin yapıcı tutum ve ekonomi öncelikli yaklaşım KİK ülkeleri tarafından genel itibarıyla olumlu karşılanmıştır. Dolayısıyla siyasi ilişkilerde beliren bu ortaklığın ticari ilişkileri olumlu yönde etkilediği ve ekonomik işbirliğini geliştirme amacı ile çeşitli mekanizmaların karşılıklı şekilde oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin Arap Ayaklanmaları sürecinde benimsediği pozisyonun, Türkiye'ye yönelik mevcut bütüncül KİK tavrının değişmesine yol açtığı ve KİK ülkeleri arasında farklı görüşlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Arap Ayaklanmaları sürecini bölgede demokratik mekanizmaların gelişmesi ve toplum-devlet ilişkilerinin daha meşru zemine oturması için önemli bir fırsat olarak değerlendiren Ankara'nın, erken tedirginliğine ve ihtiyatına rağmen söz konusu süreci büyük oranda sahiplendiği ortadadır. Örneğin; Türkiye, KİK'in önemli aktörlerinden olan ve genelde Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan eksenli bölgesel politika izleyen Bahreyn'in başkenti Manama'daki İnci Meydanı'nda Şubat 2011'de yoğunlaşan gösterilere ilişkin reform çağrılarını yapmıştır.

Bu çerçevede bölgedeki demokratikleşme hareketlerinden ve Müslüman Kardeşler ilişkili grupların etkisinden tedirgin olan Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri bloğunun devrim karşıtı bir pozisyon aldığını ve Suriye'de İran'ı zayıflatma meselesinde olduğu gibi sadece siyasi çıkarlar temelinde bazı muhalif oluşumlara destek verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum İran'ın Suudi Arabistan bloğunun etkisini zayıflatmak amacı ile Tunus ve Mısır'daki halk hareketlerine sunduğu desteğin farklı bir örneğidir.

Türkiye ise İran ve Suudi Arabistan'ın aksine bölgedeki demokratikleşme çabalarını geçmişte olumlu ilişkileri bulunan rejimlerle ilişkilerinin bozulması pahasına desteklemeyi göze almış ve bu nedenle zaman içerisinde bölgesel kutuplaşmanın merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu durum, muhafazakâr bir iktidarın demokratik sistemde başarılı şekilde varlığını sürdürmesi nedeni ile Türkiye'yi, İran-Suudi Arabistan bloğunda sıkışan Körfez ve Ortadoğu bölgesinde önemli bir alternatifte dönüştürmüştür. Her ne kadar Türkiye bahsi geçen aktörler ile siyasi-askerî çatışma içerisinde olmayı arzulamasa da Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri bloğu ile Müslüman Kardeşler ve İran'a yönelik politikadaki farklılıklardan kaynaklanan gerilimler, özellikle 2013-2014'ten itibaren Ankara ile Riyad ve Abu Dabi hattında ilişkilerin olumsuz yönde seyretmesine neden olmuştur. Bu süreç içerisinde Türkiye ve Katar'ın geçmişteki ortak dış politika anlayışını güçlendirdikleri ve Arap Ayaklanmaları sürecindeki önemli meydan okumaları yöneterek ittifaklarını sağlamlaştırdıkları görülmektedir. Dolayısıyla Arap Ayaklanmaları süreci, KİK ülkelerinin Türkiye'ye yönelik yaklaşımında değişimlere yol açmasına rağmen Türkiye'nin Körfez'deki askerî taahhütleri de içeren bazı ittifak ilişkilerini yeniden tanımladığı değerlendirilebilir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu siyasi ilişkiler ve ekonomik-ticari gelişmeler arasındaki

Bu çalışmanın temel motivasyonu siyasi ilişkiler ve ekonomik-ticari gelişmeler arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Dolayısıyla Arap Ayaklanmaları sürecinde ve sonrasında KİK ülkelerinde ortaya çıkan farklı Türkiye algısı ve sonucundaki siyasi tutumların, geçmiştekine benzer şekilde ekonomik ilişkileri etkileyip etkilemediğini anlamlandırma çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır.

ilişkiyi irdelemektedir. Bu çerçevede 2000’li yıllardan itibaren gelişen siyasi ilişkilerin KİK ülkeleri ile Türkiye arasında yoğunlaşan ticari ilişkilerde belirleyici bir etkisi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Arap Ayaklanmaları sürecinde ve sonrasında KİK ülkelerinde ortaya çıkan farklı Türkiye algısı ve sonucundaki siyasi tutumların, geçmiştekine benzer şekilde ekonomik ilişkileri etkileyip etkilemediğini anlamlandırma çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Arap Ayaklanmaları sürecindeki (2012 ve sonrası) verileri göz önünde bulunduran çalışma, özellikle Türkiye’nin de açık şekilde taraf olduğu 2017 Körfez krizi sonrası döneme odaklanmaktadır. Katar’ın Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emir-

likleri bloğu ile farklılaşan dış politika anlayışının adeta cezalandırıldığı bu kriz sonrasında zirve yapan KİK ülkeleri arasındaki derin ayrım ve bölünmenin¹, Türkiye-KİK ülkeleri siyasi ilişkilerine etkileri ile ticari verilere yansımaları kayda değer bir inceleme noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Spesifik olmak gerekirse 2000’li yıllardan itibaren KİK ülkeleri ile Türkiye arasındaki siyasi yakınlaşma özellikle Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri gibi aktörler ile ekonomik-ticari ilişkilerde belirgin gelişmeyi-ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu aktörler ile Türkiye arasında son dönemde bozulan siyasi ilişkilerin benzer paralel sonucu yani ticari ilişkilerde bozulmayı beraberinde getirip getirmediğini anlama, bu aktörlerin mevcut Türkiye yönelimine ilişkin farklı değerlendirmeleri mümkün kılma potansiyeline sahip gözükmektedir.²

Bu bağlamda çalışma, genel olarak Körfez ile Türkiye ve özel olarak KİK ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri kısaca değerlendirdikten sonra son dönemde KİK ülkelerinde farklılaşan Türkiye yönelimini ve ortaya çıkan bloklaşmayı üç temel kavram üzerinden değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn gibi ülkeler Türkiye yönelimi neticesinde statükocu ülkeler olarak tanımlanırken, Kuveyt ve Umman’ın tavrı orta yol ve Katar’ın tavrı ise müttefik ülke şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu siyasi çerçeve oluşturulduktan sonra son dönemdeki KİK ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin oluşturulan siyasi çerçeveye ne derece uyup uymadığı göz önüne alınarak geçmişteki siyasi ilişkiler-ticaret hacminin gelişmesi şeklindeki ilişkiselliğe işaret etmeyen ya da bu ilişkiselliği doğrulamayan bazı analizler gerçekleştirilmektedir. Bu noktada analizin temel yorumunu güçlendiren, statükocu ülkeler ile Türkiye arasındaki bozulan siyasi ilişkiler ve dış ticaret hacmi arasındaki etkileşimin analizi çalışmada özellikle önemli yer tutmaktadır.

Türkiye'nin Dönüşen Körfez Yönelimi: Tarihsel Süreç

Türkiye'nin Körfez yönelimi³ doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti'nin erken döneminden itibaren uzun yıllar İran-İrak ekseninde yürütülen ilişkiler enerji, güvenlik ve terör sorunlarının yanı sıra ideolojik çekişmelere ve sorunlara rağmen yoğunlaşan ticaret çerçevesinde gelişmiştir. 1980'li yıllardan itibaren ise Türkiye'nin Körfez politikasına üçüncü bir ülke daha eklenmiştir. Türkiye'deki 12 Eylül 1980 tarihli askerî darbeyi tanıyan ilk ülkelerden biri olan Suudi Arabistan ile Türkiye arasında kısmi bir yakınlaşma ortaya çıkmıştır. Bu yakınlaşma üzerine Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984 yılında Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiş ve bu ülke ile çeşitli anlaşmalar imzalamıştır. Söz konusu yakınlaşmanın arkasında İran'da 1979 yılında ortaya çıkan İslamcı (Şii) devrimin etkili olduğunu söylemek mümkündür. 1981 yılında Kuveyt, Katar, Bahreyn, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman gibi ülkelere oluşan KİK'in kuruluş amaçlarından birinin İran'daki yeni rejimin devrimci söyleminden duyulan rahatsızlık ve zamanla güçlenen "Şii Hilali" tehdidi⁴ olduğu düşünüldüğünde, Suudi Arabistan'ın Türkiye yönelimi daha rahat anlaşılabilir. Halihazırda önemli oranda Şii nüfus barındıran KİK ülkeleri, İran'daki yeni rejimin, devrimi ihracı söylemi ve Şii gruplar üzerinde etki sahibi olma stratejisini kendi rejim güvenlikleri için önemli bir meydan okuma olarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla KİK ülkeleri hem iç politikalarını dizayn etme hem de bölgesel ilişkilerini oluşturma konusunda "Şii Hilali" söylemine sıklıkla başvurmuşlardır.

Bu tehdit algısı nedeni ile KİK ülkeleri büyük oranda 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı'nda, Irak'taki Saddam Hüseyin liderliğindeki Baasçı rejimi desteklemişlerdir. Diğer taraftan Türkiye, uzun yıllardır Körfez yöneliminin iki önemli ayağını oluşturan ve karşılıklı etkileşimi güçlü olan bu iki ülke arasında kesin

bir tercih yapmayarak bu savaş sırasında "aktif tarafsızlık" politikası izlemiştir. Savaş sonrasında KİK ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkileri etkileyen diğer bir önemli gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme sonrasında KİK ülkeleri bu defa Baasçı rejimin revizyonist iddiaları ile karşı karşıya kalmış ve Irak 1990'da Kuveyt'i işgal etmiştir. Böylece 1990'lı yıllar boyunca KİK ülkeleri sadece Şii revizyonist aktör İran'dan değil, Sünni olmasına rağmen Baasçı söyleme dayalı bölgesel güç olma iddiasını güden Saddam rejiminden de benzer oranda endişe duymaya başlamıştır.

KİK ülkeleri, Irak'ın 1990 yılında KİK'in üyesi olan Kuveyt'i işgal etmesi neticesinde Türkiye gibi işgali kınamış ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yetkisi ile ABD öncülüğünde oluşturulan askerî güce siyasi destek sunarak bu çerçevede alınan kararları onaylamıştır. Irak'ın bir Arap ülkesini işgali ve sonrasında KİK ülkelerinin ABD öncülüğündeki uluslararası güçlere desteği, Arap birliği-dayanışması gibi söylemleri de anlamsızlaştırmıştır. Dolayısıyla bu süreçte KİK ülkeleri ve bölgenin Arap olmayan diğer ülkesi ve önemli askerî-politik gücü Türkiye arasında görece bir yakınlaşmadan bahsetmek yanlış olmayacaktır. Böylece Türkiye bir taraftan en önemli sınır komşuları ve ticari-enerji bağımlılık oranı bir hayli yüksek olan İran ve Irak ile ilişkilerini belirli seviyede tutmayı amaçlarken diğer taraftan da enerji zengini KİK ülkeleri ile ilişkilerini yoğunlaştırmayı hedeflemiştir. Diğer bir ifadeyle 1990'lı yıllar boyunca KİK ülkelerinin temel gündem maddesini İran-İrak gibi iki önemli ve büyük komşudan gelebilecek tehditler oluşturmuş; KİK ülkeleri ve Türkiye, İran'ın devrimci söylemi kadar Saddam'ın saldırgan tutumundan da benzer şekilde rahatsız olmuştur.

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin Suudi Arabistan merkezli KİK politikasının çeşitlenmeye başladığı ve bu ülkelere yönelik bütüncül bir politika sergilediği görülmektedir. Diplo-

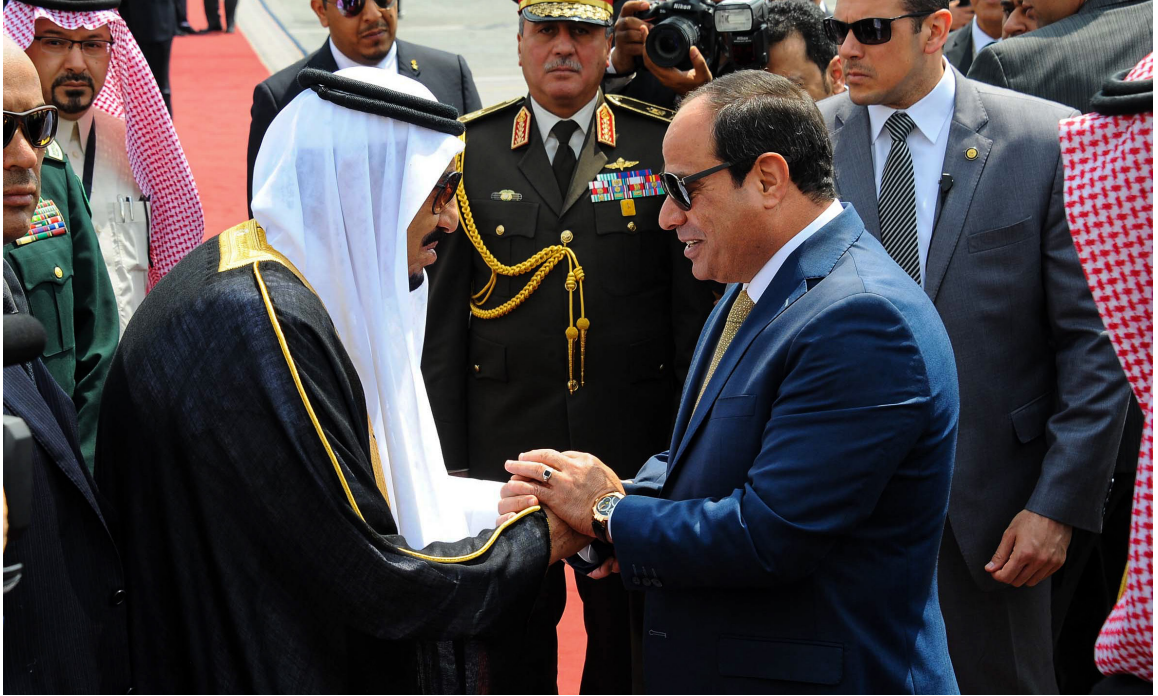
Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ittifakının Türkiye algısının artan şekilde olumsuzla dönmesi neticesinde bu ülkeler, bölgede genel itibarıyla Türkiye karşıtı gruplar ile işbirliği halinde olmuştur.

matik ve ekonomik ilişkilerin aşamalı olarak yoğunlaşmaya başladığı 2000’li yıllarda ilk kırılma noktasını Türkiye’nin, KİK ülkeleri gibi, ABD’nin 2003 yılında gerçekleştirdiği Irak işgaline “hayır” demesi oluşturmuştur. Sonrasında ise KİK ülkeleri ve Türkiye arasındaki işbirliği Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü’nün (NATO) İstanbul İşbirliği Girişimi ile güçlenmeye başlamıştır. Bu süreç Türkiye ve KİK ülkeleri arasındaki güvenlik temelli bazı ortaklıklara katkı sağlamıştır.⁵ Türkiye’nin desteklediği bahsi geçen girişim, Ortadoğu ve özellikle Körfez ülkeleri ile NATO arasında güvenlik bağlarını güçlendirmeyi hedeflemekteydi. Bu gelişmelerin sonucunda 2006 yılında Suudi Arabistan Kralı Abdullah, Türkiye’ye 40 yıl aradan sonra bu düzeyde gerçekleşen ilk ziyaretini düzenlemiş ve bu konuda diğer Körfez ülkelerine öncü olmuştur. Ziyareti izleyen süreçte, Türkiye’nin sadece Suudi Arabistan ile değil, Birleşik Arap Emirlikleri ile de ticari ilişkilerini geliştirdiği gözlemlenmektedir. 2008 yılında KİK ülkeleri ile Türkiye arasında imzalanan mutabakat metni ve Körfez dışındaki bir ülke olan Türkiye’nin “stratejik partner” olarak tanımlanması, siyasi anlamda ilişkilerin zirve noktasına geldiğine işaret etmiştir. Siyasi ilişkilerin yanı sıra KİK ülkeleri ile 2000’li yılların başından itibaren Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi mekanizma-

larının kurulması ve bazıları ile Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) imzalanması, diplomatik ilişkilerin somut sonuçları olarak değerlendirilebilir. Türkiye’nin bölgedeki çatışmalara yönelik gerçekleştirdiği arabuluculuk rollerinin ve ticareti önceleyen politikasının KİK ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılandığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin 2000’li yılların başından Arap Ayaklanmaları sürecine kadar izlediği bütüncül KİK politikasının hem İran’ı hem de Irak’ı dengelemeyi amaçlayan söz konusu ülkeler tarafından olumlu değerlendirildiği söylenebilir.

Türkiye-KİK ilişkilerinde Belirginleşen Bloklar: Arap Ayaklanmaları Süreci

2011 süreci sonrasında Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki ilişkiler değişime uğramıştır. Arap Ayaklanmaları sürecinde bölgedeki rejimlerle ilişkileri olumlu tutma şeklinde özetlenebilecek rejim temelli dış politikasında kısmi değişime giden Türkiye’nin demokrasi ve reform talepleri ile mevcut rejimlere meydan okuyan halk hareketlerine önemli oranda destek verdiği görülmüştür. Bu durum, KİK ülkeleri arasında Türkiye’ye bakışı belirli oranda değiştirmiştir. Özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ittifakının Türkiye algısının artan şekilde olumsuzla dönmesi neticesinde bu ülkeler, bölgede genel itibarıyla Türkiye karşıtı gruplar ile işbirliği halinde olmuştur. Evrensel değerleri benimseyen ve reform çabalarını destekleyen bazı Müslüman Kardeşler ilişkili gruplara daha sempatik yaklaşan Katar ve Türkiye arasında ise Arap Ayaklanmaları süreci bir ittifakı beraberinde getirmiştir. İki ülke arasında geçmişteki benzer dış politika yaklaşımlarının oluşturduğu yakınlaşmanın Arap Ayaklanmaları süreci ile çok boyutlu bir işbirliğine dönüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla özellikle 2013 yılında Abdülfettah el-Sisi öncülüğünde Mısır’da gerçekleştirilen ve temelde Müslüman Kardeşler destekli iktidarı hedef alan darbe sonrasında

da, KİK ülkeleri arasında Türkiye'ye yönelik farklılaşma daha belirgin olmaya başlamıştır. Bu farklılaşmanın temel noktalarından birisini de KİK ülkelerinde 1950'li yıllardan itibaren önemli etki ve faaliyet alanı bulan Müslüman Kardeşler grubuna karşı son dönemde gelişen ve birbiriyle radikal şekilde çelişen bakış açılarının oluşturduğu söylenebilir.⁶

Mısır'da seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin darbe ile iktidardan indirilmesi ve partisi Hürriyet ve Adalet Partisi'nin yasaklanması sürecine Türkiye son derece sert tepki gösterirken, artık "Müslüman Kardeşler Hilali" tehdidine odaklanan Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ittifakı ise süreci açık bir şekilde desteklemiştir.⁷ Bu ilk önemli kırılmanın ardından Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ittifakı ile Türkiye-Katar ortaklığı arasındaki bölgesel farklılıklar net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Libya, Doğu Akdeniz, Suriye, Irak, Körfez krizi, İsrail'e karşı tutum, Yemen'deki iç savaş, İran'a yönelik yaklaşım ve Afrika boynuzu gibi bölgelere yönelik, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ittifa-

kı ile Türkiye-Katar ortaklığının farklı aktörleri desteklediği ve birbiri ile çelişen politikalar izlemeye başladığı görülmüştür.⁸ Dahası söz konusu bölgesel çekişme medya-film sektörüne de yansıyor "dizi savaşları" olarak adlandırılan süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye'ye yönelik kendi toplumlarındaki sempatiyi ve olumlu algıyı engellemek isteyen Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan ortaklığı ülkedeki Türk dizi ve filmlerini ve hatta medya organlarını engellemenin yanı sıra "Ateş Kralıkları" (Memâlikü'n-nâr) gibi yüksek bütçeli tarihi çarpıtıcı filmlerin de vizyona girmesini sağlamışlardır.⁹

Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan öncülüğündeki ülkeler ile Türkiye arasındaki gerilen ilişkilerin önemli bir boyutunu Katar'ın Türkiye ile zaman içerisinde geliştirdiği askerî-siyasi ortaklık oluşturmaktaydı. Bahsi geçen ülkeler bu yöndeki rahatsızlığını ilk olarak 2014 yılında Katar'dan büyükelçilerini çekerek göstermiştir. Diğer taraftan kısa süren bu krize rağmen Doha yönetimi, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin yönelttiği

eleştirileri dikkate almayarak mevcut bölgesel politikasını sürdürmeye devam etmiştir. Böylece statükocu blok Katar'a yönelik en sert tavır 2017 Haziran ayında Katar ile ilişkilerini bütünüyle keserek ve söz konusu ülkeye topyekûn ambargo kararı alarak göstermişlerdir. Yaşanan bu süreçte Kuveyt ve Umman gibi ülkelerin genel itibarıyla arabuluculuk rolünü benimsedikleri ve yatıştırma politikası izledikleri söylenebilir. Daha çok orta yolcu ülkeler tanımına uyan bu ülkeler tarafından Türkiye'nin, Körfez'de aktif olması ile birlikte İran'ı ve Suudi Arabistan'ı dengeleme noktasında önemli bir aktör olarak yer alması olumlu karşılanmaktadır.

Diğer taraftan Körfez bölgesindeki hâkimiyetinin sarsılmasından endişe eden Suudi Arabistan ve müttefiki Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye'nin bölgede artan siyasi ve sonrasında askerî gücü neticesinde telaşa kapılırken, Bahreyn'in ise genel itibarıyla Suudi Arabistan merkezli politikaları onayladığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle 2000'li yıllarda bütüncül

bir KİK politikası oluşturan Türkiye'nin Arap Ayaklanmaları sonrasında geliştirdiği yaklaşım, KİK ülkeleri arasında Türkiye'ye yönelik değişen tutumları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye'ye yönelik üç farklı yaklaşımın KİK ülkeleri arasında geliştiği söylenebilir. Bu farklı yaklaşımların, bahsedilen ülkelerin Türkiye yönelimi ile ilgili olmanın ötesinde KİK ülkeleri arasındaki genel bloklaşmanın bir boyutu olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri öncülüğündeki statükocu ülkeler, Ankara'ya kuşku ile yaklaşmaya başlamış ve Ankara'nın bölgede artan etkisini sınırlandırmaya yönelik girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Kuveyt ve Umman gibi KİK birliğinin bozulmasından endişe eden ülkeler, artan gerilimin diplomatik yollarla atlatılması yönünde çaba göstererek orta yolcu bir politika benimsemişlerdir. Diğer taraftan Kuveyt'in Türkiye ile askerî ilişkilerini geliştirme yönünde adımlar attığını, Umman'ın ise Türk savunma sanayiinin önemli müşterilerinden biri olduğunu da unutmamak gerekir. Arap

Ayaklanmaları süreci öncesinde ve sonrasında, büyük oranda örtüşen politikalar izleyen ve benzer aktörleri destekleyen Türkiye ile Katar arasındaki ilişkiler ise güçlü ortaklık boyutuna ulaşarak Türkiye'nin hem Körfez'de hem de Ortadoğu'da alternatif bir blok olma ihtimaline ilişkin tartışmaları yoğunlaştırmıştır.

Bloklaşan Siyasi İlişkilerde Ticari Boyut: Doğrusal Olmayan Etkileşim

Buradaki temel mesele, yoğunlaşan siyasi ilişkilerin neticesinde artan ticaret hacminin bloklaşan siyasi ilişkilerde de benzer yönelimi takip edip etmediğidir. Bu çerçevede varılabilecek ilk yorum, siyasi ilişkilerde ortaya çıkan bloklaşmaya rağmen ekonomik verilerin bu bloklaşmanın paralelinde gerçekleşmediği yönündedir. Türkiye'nin ittifak halinde olduğu ülke Katar ile ticari ilişkilerinin yoğunlaşma-

sına ve bazı iktisadi anlaşmalar imzalanmasına rağmen Türkiye-KİK ülkeleri ticari hacminde en büyük payı uzun zamandır Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ittifakı tutmaktadır. Geçmiş yıllara ait verilerde bazı küçük değişim ve dalgalanmalar olsa da genel yorumu doğruladığı için çalışma süresince 2018-2019 yıllarına ait yani 2017 krizi sonrasına denk gelen veriler esas alınacaktır. 2019 yılında Türkiye-KİK ülkeleri arasındaki toplam dış ticaret hacmi yaklaşık 16 milyar 200 milyon dolar civarında olmuştur. 2018 yılında 14 milyar 964 milyon dolar olan KİK-Türkiye arasındaki ticaret hacmi, 2019 yılında yaklaşık 1 milyar 243 milyon dolar (yüzde sekiz) artmıştır. Tablolardan anlaşılacağı üzere 2018 yılında Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ithalat hacmi 6 milyar 834 milyon dolar iken, sınırlı bir artışla bu rakam 2019 yılında 6 milyar 972 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin bu ülkeler ile ihracat hacmi ise 2018 yılında 8 milyar 130 milyon dolar iken, 2019 yılında 1 milyar 100

İhracat Hacmi

Bu tablo Türkiye'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Katar ile 2012-2019 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracatın milyon dolar bazında karşılığını içermektedir.

	STATÜKOCU ÜLKELER			ORTA YOLCU ÜLKELER		MÜTTEFİK ÜLKE
	SUUDİ ARABİSTAN	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	BAHREYN	KUVEYT	UMMAN	KATAR
2012	3.677	8.175	208,5	291	269	257,5
2013	3.191	4.966	200	335	374	244
2014	3.047	4.655	204	372	491	344,7
2015	3.472	4.481	225,2	483	325	423
2016	3.172	5.407	193,3	431	244	439
2017	2.735	9.184	227,5	440	222	649
2018	2.636	3.138	299	534	422	1.097
2019	3.185	3.517	261,2	544	614	1.162

KAYNAK: TÜİK

İthalat Hacmi

Bu tablo Türkiye'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Katar ile 2012-2019 yılları arasında gerçekleştirdiği ithalatın milyon dolar bazında karşılığını içermektedir.

	STATÜKOCU ÜLKELER			ORTA YOLCU ÜLKELER		MÜTTEFİK ÜLKE
	SUUDİ ARABİSTAN	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	BAHREYN	KUVEYT	UMMAN	KATAR
2012	2.171	3.597	159	279	53	466,5
2013	2.015	5.385	173	290	150	374
2014	2.343	3.253	294	196	101	394,5
2015	2.117	2.009	105	141	60	361
2016	1.835	3.701	128	111	49	271
2017	2.110	5.547	187	169	95	264
2018	2.319	3.781	187	145	67,5	335,5
2019	1.922	4.336	174,6	97	178,8	264,7

KAYNAK: TÜİK

milyon dolar artarak 9 milyar 235 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Dolayısıyla KİK ülkeleri ile Türkiye arasında 2019 yılındaki 1 milyar 243 milyon dolarlık artışın önemli kısmını ihracattaki artış oluşturmaktadır. Genel yorumlara eklenebilecek bir diğer husus ise hem 2018 hem de 2019 yılında Türkiye'nin bölgeye yönelik ticari ilişkilerinin ihracat ağırlıklı olduğudur. Bu durum, cari açık sorunu bulunan Türkiye'nin lehine olan bir gelişmedir.

Daha spesifik olarak yukarıdaki tablolar son dönem kutuplaşması üzerinden yorumlandığında, siyasi ilişkilerin yönelimini doğrulamayan bir resim ile karşılaşmaktadır. Statükocu ülkeler¹⁰ ile 2018 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacmi 12 milyar 361 milyon dolar iken, bu rakam 1 milyar 32 milyon dolar artarak 2019 yılında 13 milyar 393 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla bölgesel bloklaşma çerçevesinde artan şekilde farklı yönelimlere sahip olmasına rağmen, Tür-

kiye ve statükocu ülkelerin ticari ilişkileri çok fazla hedef almadığı ve ekonomik rasyonalitenin varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Daha şaşırtıcı olan ise statükocu ülkeler ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminin, Türkiye'nin KİK ülkeleri ile dış ticaret hacminin hem 2018 hem de 2019 yılında yüzde 82'sini oluşturmuş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin KİK ülkeleri ile dış ticaret ilişkileri Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan endekslidir. Bu verilerin bir başka yönü ise şu şekildedir: Bilindiği üzere Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasındaki ilişkiler özellikle 2017 yılının Haziran ayında başlayan Körfez krizi ile daha fazla bozulmaya başlamıştır. Dolayısıyla, "siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkilere doğrudan etkisi olur" şeklindeki ön kabulün Türkiye ile statükocu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde yeterince geçerli olmadığı gözlenmektedir. Burada hatırlanması gereken bir

husus söz konusudur. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri ile 2017 yılındaki ticaret hacmi incelendiğinde rakamın 14 milyar 773 milyon dolar olduğu görülmektedir. 2018 yılında ise Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 7 milyar 854 milyon dolar gerileyerek 6 milyar 919 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla iki ülke arasında 2017 yılına kıyasla yüzde 53'lük bir gerileme söz konusudur. Diğer taraftan bu denli sert şekilde olmasa da Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ticaret hacminde bazı dalgalanmalar 2012-2013 yıllarına ait verilerde de görülmektedir. Bu bağlamda 2012'de 8 milyar 175 milyon dolar olan Birleşik Arap Emirlikleri ile ihracat hacmi, yaklaşık 3 milyar 200 milyon dolar düşerek 2013'te 4 milyar 966 milyon dolar olmuştur. Dahası benzer bir dalgalanma 2008-2009 ihracat verilerinde de görülmüştür. 2008'de iki ülke arasında yaklaşık 8 milyar dolar olan ihracat hacminde 2009'da yaklaşık 5 milyar dolarlık bir gerileme olduğu gözlenmektedir.¹¹ 2008-2009 yıllarındaki dalgalanmaları o dönemlerde başlayan küresel ekonomik kriz ile açıklamak mümkün iken 2012-2013'teki değişimler, Arap Ayaklanmaları sürecinin Ortadoğu'daki ticari ilişkilere etkisi şeklinde yorumlanabilir.

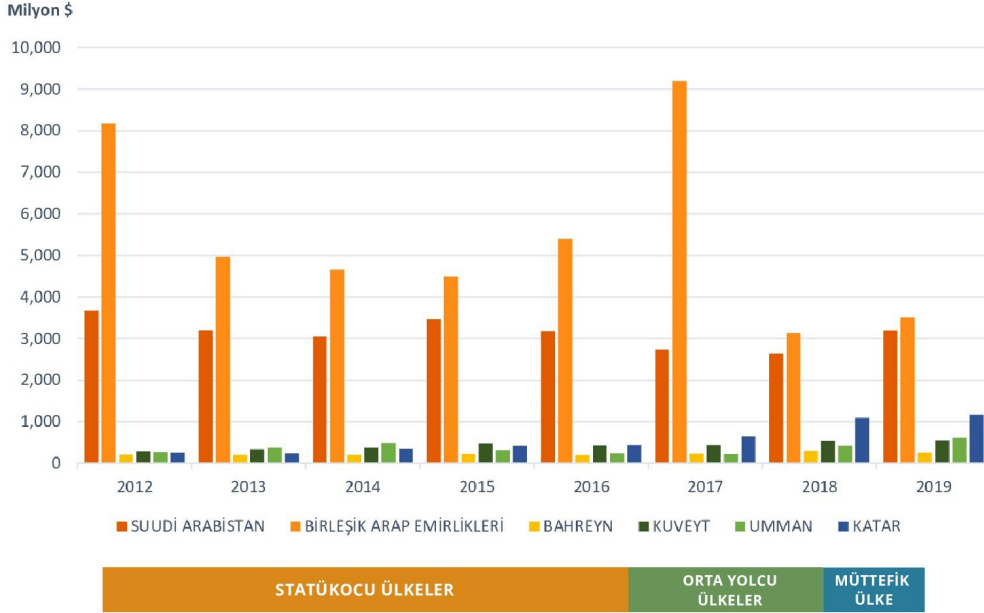
Burada bir noktanın daha altını çizmek gerekirse; her ne kadar bahsi geçen dönemlerde önemli dalgalanma görülse de bir önceki yıllardaki ihracat hacimlerine kıyasla bu dalgalanmalar normal seyrine dönüş şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifadeyle, 2007'de Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ihracat hacmi yaklaşık 3 milyar 250 milyon dolar civarında iken, 2008'de radikal bir artış ve sonrasında 2009'da tekrar 3 milyar dolar seviyesine dönüş izlenmiştir. Benzer şekilde 2011'de iki ülke arası ihracat hacmi 3 milyar 700 milyon dolar iken, 2012'deki radikal bir artış sonrası 2013'te 5 milyar seviyesinde dengelenmektedir. Bu çerçevede, 2018'de yine özellikle ihracat kaybına dayalı yaşanan dış ticaret hacmindeki radikal kayıp bir istisna olarak değil, zaman zaman gö-

rülen dalgalanmaların bir devamını andırmaktadır. Bu yorumu güçlendiren temel referans yukarıdaki iki örneğe benzer şekilde önceki yılın ihracat verileridir. 2016'ya kıyasla iki ülke arasındaki ihracat kaybı bahsi geçen dalgalanmalardaki kadar radikal şekilde olmamış; 2016'da 5 milyar 400 milyon dolar civarında olan ihracat hacmi 2018'de yaklaşık 3 milyar 150 milyon dolar ve 2019'da ise 3 milyar 500 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, kısmi bir gerileme görülmesine rağmen Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ihracat verilerindeki görece istikrar korunmuştur. Dahası 2015 yılı haricinde bu denli radikal dalgalanmaların görülmediği iki ülke arasındaki ithalat hacminde daha fazla istikrarlı bir durum söz konusudur. Eklenmesi gereken bir diğer nokta ise Körfez krizinin 2017 Haziran'ında ortaya çıktığı düşünüldüğünde, kalan altı aylık süre içerisinde de iki ülkenin ticaret ilişkilerinde radikal bir olumsuzluk olmadığıdır. Bu durum, 2017'deki iki ülke arasındaki en yüksek ticaret hacminden ve aylara göre gerçekleşen ticaret hacminden anlaşılmaktadır. Sonuç olarak ele alınan ticari veriler, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki özellikle ihracat ilişkilerinde zaman zaman dalgalanmaların olsa da genel seyrinde radikal bir değişim olmadığına işaret etmektedir.

Bu varsayım, 2018 yılında gerçekleşen düşün tamamen krizle alakalı olmadığı anlamına gelmemektedir. Burada vurgulanmaya çalışılan nokta, iki ülke arasındaki dış ticaret hacminde bu şekilde dalgalanmaların yaşanabildiği ve genel seyrinde henüz ciddi bir gerilemenin olmadığıdır. Dolayısıyla geçmişteki dalgalanmaları, ifade edilen diğer unsurları ve sonrasında tederici artan iki ülke arasındaki dış ticaret hacmini göz ardı ederek 2018'deki düşüşü tamamıyla 2017'deki Körfez krizi ile açıklamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu yorumu güçlendiren temel referans, 2019 yılında Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki dış ticaret hacminin yaklaşık 1 milyar dolar artış göster-

İhracat Hacmi

Bu tablo Türkiye'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Katar ile 2012-2019 yılları arasında gerçekleştirdiği ihracatın milyon dolar bazında karşılığını içermektedir.

KAYNAK: TÜİK

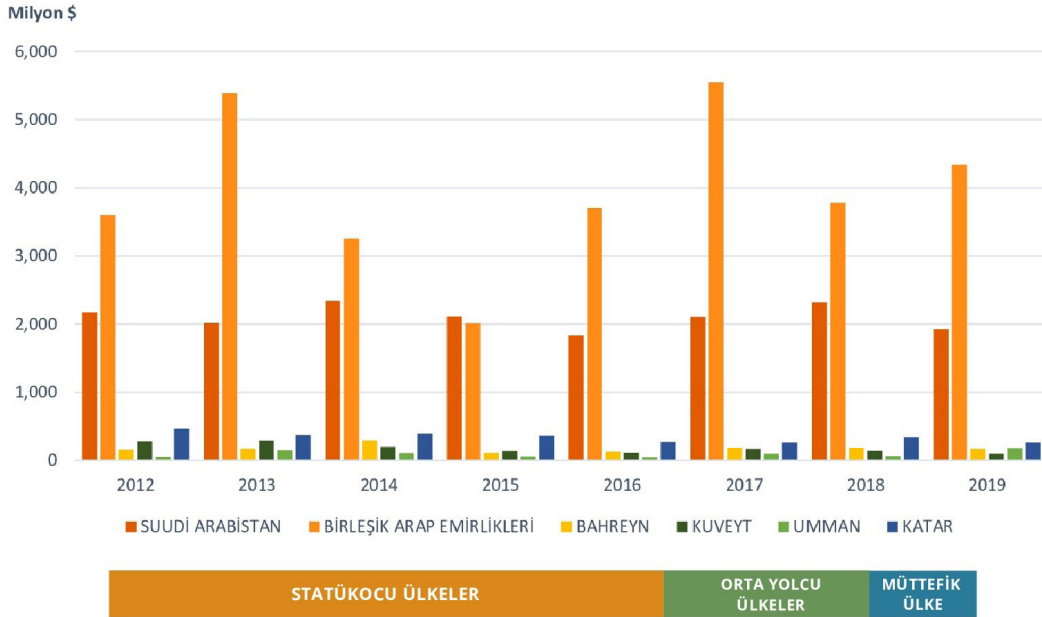
mesidir. Böylelikle Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2019 yılında 7 milyar 853 milyon dolar olmuştur. Tabii ki 2017 yılında yaşanan kriz Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye arasındaki ticaret hacmini kısmi oranda da olsa olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ancak burada asıl dikkat çekilmeye çalışılan nokta, bu etkilenmenin siyasi ilişkilerde yaşanan gerilimler ile doğru orantılı olmadığı; aksine 2007'den itibaren iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi verileri incelendiğinde bazı dalgalanmalara rağmen ticaret hacminin belirli seyir izlemiş olmasıdır. Dahası, Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi KİK ülkeleri arasındaki en yüksek ticaret hacmini oluşturmaktadır.

Statükocu ülkelerin başat aktörü olan Suudi Arabistan ile ticari ilişkilerde Birleşik Arap Emirlikleri ile gerçekleşen ticari ilişkilerdekine

benzer bir dalgalanmanın olmadığı ve söz konusu ilişkilerin daha istikrarlı seyrettiği söylenebilir. Bu çerçevede, Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi açısından Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra ikinci sırada yer alan Suudi Arabistan ile 2017 yılında dış ticaret hacmi 4 milyar 945 milyon dolar iken, bu rakam 2018 yılında 4 milyar 955 milyon dolar ve 2019 yılında ise 5 milyar 107 milyon dolar olmuştur. Bu verilerin iki ülke arasındaki geçmiş dönem dış ticaret hacmi verileri ile büyük oranda benzerlik gösterdiği söylenebilir. Buradan hareketle, iki ülke arasında 2018 yılının Ekim ayında Cemal Kaşıkçı cinayeti ile zirve yapan siyasi gerilimin mevcut ekonomik ilişkileri olumsuz etkilemediği tablolardan anlaşılmaktadır. Bölgenin önemli başat aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan ile Türkiye arasında son dönemde Körfez'de ve genel itibarıyla Ortadoğu bölge-

İthalat Hacmi

Bu grafik Türkiye'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman ve Katar ile 2012-2019 yılları arasında gerçekleştirdiği ithalatın milyon dolar bazında karşılığını içermektedir.

sinde yoğunlaşan rekabet ve farklılaşmaya rağmen büyük oranda paralel giden ithalat-ihracat verileri, bu aktörlerin ticari ilişkileri siyasi farklılaşmaya endekslemediğine işaret etmektedir. Özetlemek gerekirse, statükocu kampta bulunan ve Türkiye'nin Körfez yöneliminde son dönemde en fazla sorun yaşadığı Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerde önemli bir kırılma meydana gelmemiştir.

Bu ülkeler ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminde ihracat boyutunun güçlü olduğu düşünüldüğünde ne Birleşik Arap Emirlikleri ne de Suudi Arabistan, bozulan siyasi ilişkilere rağmen Türkiye gibi güçlü bir aktörü en azından şu ana kadar tam anlamıyla kaybetmeyi göze alamamaktadır. Böylelikle, bu ülkelerin Türkiye'nin politika değişimi ihtimaline karşı Türkiye'de ticari ilişkiler üzerinden etkili olma

ve yeni işbirliği kurma imkanları araştırdıkları söylenebilir. Diğer bir ifadeyle bahsi geçen ülkeler, bir taraftan Ortadoğu ve Körfez bölgesinde alternatif bir blok/model olma potansiyelini barındıran Türkiye'nin daha fazla askerî-siyasi zemin kazanmasından rahatsızlık duyarken diğer taraftan ise bu aktörün kendi pozisyonlarına yönelme ihtimalinde statükocu bloğa yapabileceği askerî-siyasi katkıları görmezden gelememektedirler. Mısır örneğinde görüldüğü üzere statükocu ülkeler, bu ülkenin Arap Ayaklanmaları sonrasında alternatif bir kamp-model oluşturmasına razı olmamış ve sonrasında Müslüman Kardeşler ilişkili seçilmiş iktidara yönelik askerî darbeyi destekleyerek Mısır'ı statükocu kampa eklemişlerdir. Benzer rahatsızlığı Türkiye'ye karşı da uzun zamandır hisseden statükocu kampın son dönemde Türkiye'nin bölgesel etkisini sınırlamaya yönelik pek çok

Bu ülkeler ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminde ihracat boyutunun güçlü olduğu düşünüldüğünde ne Birleşik Arap Emirlikleri ne de Suudi Arabistan, bozulan siyasi ilişkilere rağmen Türkiye gibi güçlü bir aktörü en azından şu ana kadar tam anlamıyla kaybetmeyi göze alamamaktadır.

alandaki adımlar attığı ortadadır. Buna rağmen var olan siyasi çekişme ticari verileri etkilememiş ve bahsi geçen motivasyonlar nedeni ile statükocu ülkeler ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler ve ticari etkileşim arasında ikircikli bir durum ortaya çıkmıştır.

Türkiye'ye yönelik tutumunda daha orta yolcu bir politika benimseyen ülkeler ile Türkiye arasında, 2018 yılında 1 milyar 170 milyon dolarlık bir ticaret hacmi gerçekleşirken, bu rakam 2019 yılında yüzde 23 artarak (265 milyon dolar) 1 milyar 435 milyon dolar olmuştur. Artışın temel sebebi ise özellikle Türkiye'nin Umman ile ihracat ilişkilerinin yoğunlaşmış olmasıdır. 2018 yılına kıyasla Kuveyt ile olan ticaret hacmi 38 milyon dolar gerileyerek 2019 yılında 641 milyon dolar olurken, Umman ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 303 milyon dolar artarak 2019 yılında 792 milyon dolar olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ile diplomatik ilişkilerdeki olumlu atmosferi sürdürmek ve ilişkileri çeşitlendirmek isteyen orta yolcu KİK ülkelerinden

özellikle Umman ile 2017 yılında yaşanan krizden sonra her yıl yaklaşık 200 milyon dolar artış gösteren bir ihracat hacmi söz konusudur.

Tabloda, aslında analizin temel yorumunu güçlendiren bir gelişme ile tekrar karşılaşılmaktadır. Umman'ın aksine son dönemde karşılıklı üst düzey ziyaretlerin yoğun şekilde gerçekleştiği ve askeri işbirliklerinin vurgulandığı Kuveyt ile Türkiye¹² arasındaki ticaret hacmi ve özellikle ithalat ilişkisinde son 2 yılda görece bir düşüş söz konusu iken, benzer yoğun ilişkilerin yaşanmadığı Umman ile ticari ilişkilerde belirgin bir artış gözlenmektedir. Bu durum siyasi ilişkiler ile ekonomik-ticari gelişmeler arasındaki anomaliyi ve bazı zamanlar doğrusal olmayan durumu kanıtlamaktadır. Türkiye'nin ittifak ilişkisi geliştirdiği Katar ile son iki yıldaki ticaret hacmi ise neredeyse benzer oranda gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Katar, Türkiye'nin KİK ülkeleri arasında en güçlü askeri angajmanlar içerisinde yer aldığı ve Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri ittifakının kuşatmacı politikalarına karşı desteklediği bir ülkedir. Fakat ticaret verileri bu denli karmaşık ve çok boyutlu siyasi-askeri angajmanları karşılamaktan yeterince uzak görüntü çizmektedir. Bu bağlamda 2018 yılında 1 milyar 432 milyon dolar olan iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi, sadece 6 milyon dolar gerileyerek 2019 yılında 1 milyar 426 milyon dolar olmuştur. 2017 yılında iki ülke arasında 913 milyon dolar olan dış ticaret hacmi böylece son iki yılda 500 milyon doları biraz aşan bir seyir izlemiştir. Tablolardan anlaşılacağı üzere son iki yılda Türkiye ile Katar arasındaki dış ticaret hacmi, KİK ülkeleri ile Türkiye arasındaki toplam dış ticaret hacminin yaklaşık yüzde 9-10'una eşittir. Dolayısıyla, yoğunlaşan ve çeşitlenen ittifak ilişkilerine rağmen Katar ile Türkiye arasındaki ticaret hacmi, henüz KİK ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticaret hacminde sınırlı bir orana işaret etmektedir. Bu durum, 2017 yılında yaşanan Körfez krizinden itibaren iki ülke arasında artış gösteren ticaret hacminin göz ardı edilmesi anlamına gelmemektedir. Ak-

sine 2017 yılına kıyasla 2018 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminde yaklaşık yüzde 55'lik bir artış olduğu düşünüldüğünde, ilerleyen dönemlerde ticaret hacminin beklenen seviyeye ulaşabileceği doğrulanmaktadır. Diğer taraftan siyasi ve askerî açıdan geliştirilen güçlü ilişkilere paralel şekilde Katar-Türkiye ticari ilişkilerinin artış göstermemesi, siyasi ve ekonomik ilişkilerin farklı değerlendirildiği gerçeğini tekrar gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Türkiye'nin Körfez yöneliminin bölgesel-ulusal gelişmelere bağlı olarak zaman içerisinde dönüştüğü ve farklı boyutlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Irak-İran eksenli gelişen Türkiye'nin Körfez politikasında 1980'lerden itibaren Suudi Arabistan boyutunun belirginleştiği görülmektedir. Bu şekilde iki ayaklı stratejik yaklaşıma yoğunlaşan İran (Şii) tehdidi ve Irak'ın artan Baasçı revizyonizmi nedeni ile bölgenin önemli aktörü Suudi Arabistan'ın da eklendiği söylenebilir. 1990'lı yıllarda KİK ülkeleri ile Türkiye arasında ticari ilişkiler sınırlı kalmasına rağmen İran-İrak endeksli gelişmeler, KİK ülkelere benzer şekilde Türkiye'nin Körfez tutumundaki temel hassasiyetlerini oluşturmuştur. Her ne kadar Türkiye ile bahsi geçen aktörler arasında ortak siyasi-askeri girişimler söz konusu olmasa da İran-İrak eksenli gelişmelerin en azından ortak bir yaklaşımı pekiştirdiği söylenebilir. 2000'li yıllardan itibaren ise Türkiye ile özellikle KİK ülkeleri arasında siyasi ilişkiler yoğunlaşmaya başlamıştır. Siyasi ilişkilerin yoğunlaşması neticesinde KİK ülkelerinin Türkiye'deki ve Türkiye'nin KİK ülkelerindeki yatırım fırsatlarını değerlendirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Böylece gelişen siyasi ilişkiler güçlenen ekonomik bağlantıları beraberinde getirmiştir ve KİK ülkeleri ile Türkiye arasında ticari ilişkilerin önünü açması planlanan çeşitli anlaşmalar imzalanmaya ve kurumsal mekanizmalar geliştirilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde bütüncül bir KİK politikası

Türkiye'ye ilişkin yaklaşımda KİK ülkeleri arasında yaşanan siyasi farklılaşmanın benzer şekilde ticari ilişkilere yansımadağı, bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuç olarak ortaya konulmaktadır. Statükocu ülkeler ile yaşanan siyasi gerilimlere rağmen Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ticaret hacminde bu ülkeler, halen yüzde 80'den fazla bir orana sahiptir.

izleyen Türkiye'nin söz konusu yaklaşımını en azından Arap Ayaklanmaları sürecine kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu süreç sonrasında ise KİK ülkeleri arasında Türkiye olan yaklaşımlar farklılaşmış; Suudi Arabistan-Birleşik Arap Emirlikleri ittifakı, Türkiye'nin genel olarak Ortadoğu ve özel olarak Körfez politikasına en iyimser ifadeyle kuşku ile yaklaşmıştır. Buradan hareketle, statükocu ülkeler olarak tanımlanabilecek bu ittifak, Türkiye'nin bölgede artan etkisini sınırlandırma ve alternatif merkez haline dönüşmesini önleme amacı ile yoğun askerî-siyasi girişimler gerçekleştirmiştir. Bu ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin Körfez'deki rolünü hem İran hem de Suudi Arabistan'ı dengeleme açısından önemli gören Kuveyt ve Umman gibi orta yolcu ülkeler, Türkiye ile siyasi-ticari ilişkilerini geliştirmeyi sürdürmüştür. Son dönemde Türkiye'nin Körfez yöneliminin ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise Körfez böl-

gesindeki kalıcılığını onaylayan Katar ile ittifak ilişkisidir. 2017 yılında yaşanan Körfez krizinde Katar'ı siyasi, ekonomik ve askerî olarak destekleme politikası, Türkiye'nin bölgede alternatif bir güç olma politikası izleme yönündeki ısrarını doğrulamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ve Katar arasında yoğunlaşan ilişkiler, KİK ülkeleri arasında süregiden siyasi bloklaşmada Türkiye'nin de pozisyon aldığını göstermektedir.

Türkiye'ye ilişkin yaklaşımda KİK ülkeleri arasında yaşanan siyasi farklılaşmanın benzer şekilde ticari ilişkilere yansımadağı, bu çalışmanın ulaştığı en önemli sonuç olarak ortaya konulmaktadır. Statükocu ülkeler ile yaşanan siyasi gerilimlere rağmen Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ticaret hacminde bu ülkeler, halen yüzde 80'den fazla bir orana sahiptir. Dolayısıyla ne Türkiye'nin ne de bahsi geçen ülkelerin birbirilerini tam anlamıyla kaybetme noktasında istekli olmadığı yorumu yapılabilir. Bu durum, Türkiye ve statükocu aktörlerin, siyasi ilişkiler ile ekonomik bağları birbirinden farklı değerlendirdiklerine işaret etmektedir. Ayrıca ekonomik ilişkilerin dış politikaya ilişkin karar verme sürecinde belirleyici bir faktör olduğu düşünüldüğünde, statükocu ülkelerin Türkiye ile mevcut yoğun ticari ilişkilerini sürdürmek suretiyle Türkiye'nin muhtemel politika değişikliklerine etki yapma beklentisi içerisinde olduğu söylenebilir. Söz konusu ülkeler ile ihracat hacminde radikal değişim olmaması, dış ticaret hacminde görece istikrarı sürdürme tutumunun karşılıklı

olduğu varsayımını güçlendirmektedir.

Siyasi ilişkiler ile ticari veriler arasındaki zıtlığa ilişkin bir diğer örnek ise Katar ve Türkiye arasındaki dış ticaret hacminde görülmektedir. Söz konusu iki ülke arasında son dönemde kurumsallaşan ve güçlü bir zemine kavuşan siyasi-askerî ilişkilere rağmen, Türkiye-Katar arasındaki ticaret hacmi henüz beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bu yönde önemli gelişmeler olmasına rağmen, iki ülke arasındaki ticaret hacmi henüz ittifak ilişkisi seviyesinde değildir. İki ülke arasındaki ortaklık ilişkisinin görece önemli bir arka planı ve geçmişi olmasına ve Katar'ın Ortadoğu ve Körfez'deki bölgesel aktörlerden sadece Türkiye'ye ülkesinde askerî üs kurma izni vermesine rağmen bu durumun ticari verilere yeterince yansımaması, siyasi ilişkiler-ticari etkileşim arasındaki doğrusal olmayan örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özet olarak, son dönemde Türkiye'nin Körfez yöneliminde etkisi artan KİK ülkelerinin Türkiye'ye yöneliminde belirgin bir siyasi bloklaşma söz konusudur. Diğer taraftan mevcut ticari veriler, bu bloklaşmanın ekonomik ilişkileri beklenildiği gibi etkilemediğine; ticari ilişkilerin farklı düzlemde ve motivasyonlar ile yürütüldüğüne işaret etmektedir. Buradan hareketle, güçlü siyasi-askerî ilişkilerin, radikal şekilde artan ticari ilişkileri beraberinde getirmediği gibi aksi durumlarda da benzer bir etkiye neden olmadığı şeklinde bir yorum yapılabilir.

Sonnot

- 1 Gökhan Erel, “The State of the Gulf Cooperation Council: From Loose Integration to Deep Fragmentation”, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Analiz, Sayı: 230, Nisan 2019.
- 2 Türkiye’nin geçmiş dönem KİK ülkeleri ile ticari ilişkileri için bakınız; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, <https://www.deik.org.tr/ulke-bazli-is-konseyleeri>
- 3 Türkiye’nin Körfez yönelimi ve Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile ilişkilerini inceleyen çalışmalar için bakınız; Stephen Larrabee, F.»Turkey and the Gulf Cooperation Council», Turkish Studies, Vo. 12, No. 4, 2011, s. 689-698; Özden Zeynep Oktav, «Quo Vadis Turkey-GCC States Relations? A Turkish Perspective», Insight Turkey, Vol. 20, No. 2, 2018, s. 107-124; Özden Zeynep Oktav, “Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri ilişkileri”, Ortadoğu Analiz, Cilt. 5, Sayı. 51, 2013, s. 69-78; Robert Olson, “Turkey’s relations with the Gulf Cooperation Council from 2003 to 2007: new paradigms?”, Mediterranean Quarterly, Vol. 19, No. 3, 2008, s. 68-87; Ali Oğuz Diriöz, “Türkiye Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri”, Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 6, 2013, s.77-81; T.C. Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa (28.03.2020).
- 4 Bu kavram ilk olarak 2004’te Ürdün Kralı Abdullah tarafından İran’ın Irak-Suriye’de artan siyasi-askerî etkisine ve Beyrut’tan Körfez bölgesine kadar Şii grupları ideolojik olarak yönlendirme amacına dikkat çekmek amacı ile geliştirilmiştir. Kayhan Barzegar, “Iran and the shiite crescent: Myths and realities”, Brown J. World Aff. Vol. 15, No.1, 2008, s. 87-99. Ian Black, “Fear of a Shia full moon”, Guardian, 26 Ocak 2007.
- 5 Abdulaziz Sager, “Körfez ve NATO: ilişkileri yeniden gözden geçirme zamanı”, NATO Review, 11.01.2019.
- 6 Ismail Numan Telci ve Mehmet Rakipoğlu, Suudi Arabistan’ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, Akademik İncelemeler Dergisi, Vol: 13, Issue: 1, 2018, s.137-168; Matthew Hedges ve Giorgio Cafiero, “The GCC and the Muslim Brotherhood: What Does the Future Hold?”, Middle East Policy, Vol. 24, No. 1, 2017, s. 129-153.
- 7 Bu ifade de “Şii Hilali”ne benzer şekilde Ürdün Kralı II. Abdullah tarafından kullanılmıştır. “Jordan’s King: Muslim Brotherhood Crescent Developing”, 21 Mart 2013. <https://www.wilsoncenter.org/article/jordans-king-muslim-brotherhood-crescent-developing>
- 8 Ismail Numan Telci, “Middle Eastern supporters of Turkey’s failed coup”, Al Jazeera, 14 July 2017; Ismail Numan Telci and Tuba Öztürk Horoz, “Military Bases in the Foreign Policy of the United Arab Emirates”, Insight Turkey, Vol: 20, Issue: 2, 2018/4, s. 143-165.
- 9 Cengiz Tomar, “Ateş Krallıkları: Tarihi çarpıtmanın şaheseri”, AA, 27 Kasım 2019; Muzaffer Musab Yılmaz, “Ortadoğu’da dizi savaşları”, Star Açık Görüş, 28 Mart 2020.
- 10 Statükocu ülkeler ile Türkiye arasındaki ticaret hacminde Bahreyn’in belirleyici bir durumu olmadığı için genelde yapılan analizlerde Bahreyn ile ticaret hacmi spesifik olarak değerlendirmeye tabi tutulmamıştır.
- 11 Detaylı veriler için bakınız; <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/bae/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>
- 12 “Turkey, Kuwait sign military cooperation agreement for 2019”, Daily Sabah, 12.10.2018.

📍 Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

☎ +90 (850) 888 15 20
📠 +90 (312) 430 39 48

✉ info@orsam.org.tr
🌐 www.orsam.org.tr

📌 in 🐦 📺
orsamorgtr